

Boekbesprekingen

Inhaalrace op energiegebied

Mehdi Parvizi Amineh & Yang Guang (red.)

The globalization of energy. China and the European Union.

Leiden etc: Brill, 2010; xiii + 362 blz.; 99,= euro (hardback); ISBN: 978-90-04-18112-0

Deze publikatie is het eerste deel van een door de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) en de Chinese Academie van Wetenschappen gefinancierd Europees-Chinees onderzoeksprogramma van de energiesector in de wereldeconomie en het energiebeleid in Europa en de Volksrepubliek China. Het programma staat onder leiding van M.P. Amineh (Nederland) en Yang Guang (China); het tweede deel wordt in 2011 verwacht.

Onderzoekers uit onder meer Nederland (Amineh, Rakel, Scholten en Vermeer), Duitsland (Umbach), Canada (Cutler) en de Volksrepubliek China (Yang Guang, Chen Mo en Shi Dan) hebben aan deze bundel bijgedragen. Voor zover mij bekend, is dit de eerste keer dat academici uit Nederland en China betrokken zijn bij een Chinees-Europese coproductie over energie en energieveiligheid.

Over de samenstellers van deze bundel het volgende. Yang Guang is *Director-General* van het *Institute of West Asian and African Studies* van de Chinese Academie van Wetenschappen en president van de *Chinese Association of Middle East Studies*. Hij is een van de opstellers van het *2007 Summary Report* van het mede door de *Council on Foreign Relations* (Verenigde Staten) opgezette forum *Africa-China-U.S. Trilateral Dialogue*. Voorts is hij hoofdredacteur van het tijdschrift *West Asia and Africa* en veelvuldig publicist over energievraagstukken en over het Midden-Oosten. Mehdi Amineh is onder meer verbonden aan het *International Institute for Asian Studies* en Program Director

van *Energy Programme Asia* (Universiteit van Leiden) en aan het *Amsterdam Institute for Social Science Research* van de Universiteit van Amsterdam. Amineh is auteur/samensteller van elf werken over onder meer Centraal-Eurazië, de Kaspische regio, Iran en energiebeleid. Internationale netwerken van academici en beleidsmedewerkers vormen een schakel tussen regering en burgerlijke maatschappij in de deelnemende landen. In deze netwerken worden ideeën gecreëerd en uitgewisseld over beleidsterreinen die externe effecten hebben en daarom op nationaal niveau niet kunnen worden beheerst.

De samenstellers beogen aan een belangstellend publiek een 'more balanced account' te bieden van 'EU-Chinese energy relations' en van de energieproblematiek in beide regio's. Na de inleiding van de samenstellers volgen in *Part One* hoofdstukken over invoerafhankelijkheid van Europa en China op het gebied van energie en andere grondstoffen (Umbach), over de positie van Rusland in het Euraziatisch energiesysteem (Cutler), over het energiebeleid van Iran (Rakel), over India en China in het energieveld (Sen), en van Chen Mo over de relaties van China met Saoedi-Arabië en Soedan. Na deze op bilaterale betrekkingen gerichte hoofdstukken volgen in *Part Two* vier hoofdstukken over alternatieve energie in China, Japan en Nederland.

Umbach meent dat China een *price-setter* van grondstoffen is geworden. Dit laatste geldt zeer in het bijzonder voor zeldzame mineralen,

waarvan China het overgrote deel van de bekende wereldvoorraad binnen de eigen grenzen heeft. China verkeert in de metaal-intensieve fase van zijn industrialisatieproces. Het is in vergelijking met de landen van westelijk Europa en Amerika een laatkomer op het gebied van energieverbruik en mobilisatie van energiebronnen buiten het staatsgebied. Wanneer de stabiliteit van de binnenlandse orde afhankelijk wordt van ononderbroken buitenlandse aanvoer in een sequentieel industrialisatieproces, ontstaat dwang tot externe machtsprojectie en concurrentie om toegang tot energiebronnen, kapitaal en afzetmarkten. In dit sequentiële [ononderbroken, samenhangende; eindred.] proces hadden de westelijke landen al een machtspositie opgebouwd voordat China en India zich in de rij van landen aansloten die overgaan tot industrialisatie en hernieuwde integratie in de wereldeconomie, dit keer voor eigen baat, en toegang zoeken tot energiebronnen en markten buitengaats. De landen die als eerste arriveerden in de ecologische nis van de door fossiele brandstof aangedreven industriële productie werden rijk en machtig. In de 19de eeuw liepen zij de rest onder de voet. Het leiderschap in deze laat-industrialiserende landen wordt zodoende uit lijfsbehoud gedwongen een inhaalrace op gang te brengen.

Het fossiele brandstoftijdperk loopt nu ten einde. Ongeveer 40% van de wereldbevolking valt echter in dit opzicht grotendeels buiten de boot. Door gewinning aan hun bevoorrechte positie zijn de

eerst-aangekomen landen geneigd energiebronnen buiten het eigen staatsgebied als privéjachtterrein te beschouwen. China (en India) zijn in dit perspectief indringers. In Europa hebben we een rijke, en vooral bloedige, ervaring met het uit de hand lopen van conflicten die deels voortkwamen uit energieconcurrentie tussen elites van eerder- industrialiserend Engeland en later-industrialiserend Duitsland. Niet voor niets ging het eerste gemilitariseerde conflict tussen de Verenigde Staten en Rusland om energie (in Iran). In vergelijking met de Europese Unie heeft China het voordeel van meer eenheid van beleid. De EU-lidstaten verkeren daarentegen nog immer in de schemertoestand van de overgang van een 'Westfaalse' naar een 'post-Wesfaalse' orde, waar het de beleidscompetentie inzake energie en energieveiligheid betreft. Umbach constateert terecht dat sommige lidstaten, waaronder Duitsland, energie-aanvoerveiligheid lange tijd hebben verwaarloosd. Het gasconflict tussen Rusland en Oekraïne heeft, naast de opkomst van China en India, als *eye-opener* gewerkt. Vertaald naar het heden, verlegt Duitsland de destijds mislukte Berlijn-Bagdad-spoorlijn nu naar Rusland, en wel in de vorm van pijpleidingen.

In twee boeiende hoofdstukken behandelen achtereenvolgens Cutler en Rakel de positie van Rusland en Iran in het Euraziatisch energiecomplex. Cutler ziet overeenkomsten tussen de spoorwegaanleg in de 19de eeuw en de constructie van pijpleidingen in de 21ste eeuw, waar het het optreden van concerns als expressie van machtsprojectie door staten betreft. In de diplomatieke constellatie die sinds de afloop van de Koude Oorlog is ontstaan, vindt in Centraal-Azië en het gebied van de Kaspische Zee een proces van regiovorming plaats. Daar ontmoeten de Centraal-Aziatische regimes de buurlanden Rusland, China, India en de EU. Die wedijveren met elkaar, en met de externe macht

Amerika, om toegang. Zij trachten het proces van regiovorming naar hun hand te zetten. In de regio worden de Amerikanen echter geconfronteerd met wat een 'opstand van de periferie' kan worden genoemd: NAVO-bondgenoot Turkije kijkt naar Amerika-vijand Iran. Cutler ontleent zijn begripsvorming over regionalisering aan de theorie over ontstaan en evolutie van complexe systemen. Hij past die vervolgens toe op de Zuid-Kaukasus, Centraal-Azië en het Kaspische-Zeegebied.

Rakel publiceerde in 2009 het werk *Power, Islam, and Political Elite from Khomeini to Ahmadinejad* (Leiden: Brill). Uit haar verhandeling wordt duidelijk dat noch de EU noch China in hun beleid ten aanzien van Iran in de pas loopt met Amerika. De periode tussen de Britse terugtocht uit het Golfgebied en de afkondiging van de Carter Doctrine wordt gekenmerkt door een diplomatieke constellatie die Iran, gesteund door China, gelegenheid biedt regionale ambities in beleid te vertalen, zonder in conflict met de Verenigde Staten te geraken. Iran is sindsdien uitgegroeid tot een regionale speler van belang, met mondiale invloed. De tijd dat de Britten ongestraft olie-installaties in Iran in brand konden steken als straf voor nationalisatie van de oliesector, ligt inmiddels meer dan een halve eeuw achter ons. Rakel bespreekt obstakels in de ontwikkeling van Iran als belangrijke energieleverancier voor Europa. China investeert op aanzienlijke schaal in Irans energiesector. Iran heeft bovendien, met Pakistan, India en Mongolië, de status van waarnemer in de *Shanghai Cooperation Organization*. De leden van deze organisatie zien met lede ogen aan hoe oorlogvoering in Afghanistan de regio opzadelt met problemen zoals de smokkel van verdovende middelen, wapenhandel en immigratie. Hier herhalen zich processen die zich eerder voordeden als gevolg van oorlogvoering in Irak.

Het vermogen tot handelen van de *Shanghai Cooperation Organization* met betrekking tot Afghanistan moet

echter nog blijken. India en Pakistan zijn in een heftige concurrentiestrijd gewikkeld in dat verwoeste land, terwijl voor China en Rusland de nucleaire ambities van Iran een volledig lidmaatschap van die organisatie in de weg lijken te staan. Rusland en China zijn verenigd door de realiteit van Amerika's militaire machtsontplooiing aan hun landsgrenzen en door de financiering van regimeverandering in buurstaten door de Amerikanen. Beide landen delen overigens onaangename ervaringen met zulke projecten in eigen land. Dat verhindert hen overigens niet te profiteren van de verlamming die de militaire machtsontplooiing in de Amerikaanse diplomatie naar derde landen meebrengt.

Sen brengt voor India en China het energieverbruik, de invoerafhankelijkheid en externe machtsontplooiing, waar mogelijk, cijfermatig in kaart. Hij hanteert als interpretatiekader het model voor opwaartse mobiliteit dat door Charles Doran (zie *International Political Science Review*, vol. 24/1, 2004) is ontwikkeld. Chen Mo behandelt in het slothoofdstuk van het eerste deel het energieveiligheidsbeleid van China. Het onderscheid tussen veiligheid op lange en korte termijn dient als basis van het betoog. Het korte-termijnbeleid is te vangen onder het verzekeren van toegang tot oliebronnen, diversificatie van leveranciers, het aanleggen van een reservevoorraad op eigen bodem en het voorkomen van militaire afsluiting door de Verenigde Staten. Dat laatste door bescherming van olieroutes waar mogelijk en omleiding van routes over land, waar maritieme blokkade niet kan worden voorkomen. Het lange-termijnbeleid behelst het weggomen uit de fossiele-brandstofnis waarin China's industrialisatie zich voltrekt. China streeft naar een vooraanstaande positie in *clean energy technology*, hetgeen tot handelsdisputen in de WTO heeft geleid.

Part Two bevat vier hoofdstukken over het ontwikkelen van duurzame

energie. 'Duurzaamheid' betekent onder meer dat uitputbare voorraden niet worden aangesproken boven het niveau waarop zij kunnen worden vervangen door zich vernieuwende voorraden en ook dat de kosten van de productie van schadelijke emissies in de kostprijs van het eindproduct worden opgenomen, hetgeen vooral liberalen zou moeten aanspreken. Zoals bekend is dat sinds de aanvang van het olietijdperk niet het geval, ook in China niet: fossiele brandstoffen worden geprijsd tegen extractiekosten + winststopslag in plaats van de vervangingswaarde van energie uit duurzame bronnen, terwijl emissies worden afgevoerd naar het collectieve domein van de atmosfeer en de bodem. Landen die als eerste profiteerden van de fossiele-brandstofeconomie verzaakten dus hun taak het collectieve goed energie- en milieuveiligheid te waarborgen. Het tegendeel lijkt het geval, namelijk het privatiseren van de voordelen van 'niet-duurzaamheid' en het

socialiseren van de kosten daarvan. Door de stijging van de zeespiegel dreigen sommige eilandbevolkingen en kustbewoners letterlijk kopje-onder te gaan.

Shi Dan behandelt de instrumenten die de Chinese overheid aanwendt in het beleid van duurzame energieontwikkeling. De regering van zijn land koestert de ambitie de leiding te nemen bij de onvermijdelijke overgang naar de post-fossiele brandstofeconomie. Hij komt tot de conclusie dat het bereiken van duurzame energieveiligheid een beleidsproces van lange adem is.

Vermeer heeft een opinieonderzoek gehouden onder een aantal gevorderde Chinese studenten en sommige beleidsmakers over het dilemma van 'vertrouwen op eigen kracht' en dus op binnenlandse hulpbronnen, hetgeen nationalistisch aanspreekt, tegenover het aanvaarden van externe afhankelijkheid en dus van kwetsbaarheid.

In een boeiend hoofdstuk over de samenwerking tussen Japan en

China op het gebied van kernenergie komt Shaoul tot de conclusie dat China profiteert van Japanse technologie en Japans kapitaal, terwijl Japanse expansie in China het mogelijk maakt dat Japanse bedrijven het hoofd boven water kunnen houden ondanks de stagnerende economie van hun land.

Daniel Scholten behandelt in het slothoofdstuk 'transition management' in Nederland. Ik vermoed dat dit beleidsterrein ten onrechte aan de doorsnee-Nederlander is ontgaan.

Het hier besproken werk bevat mijns inziens basisinformatie waarover een geïnteresseerd publiek dient te beschikken om zinvol in het energiebeleidsproces te kunnen participeren.

Henk Houweling

Dr H.W. Houweling is verbonden aan de afdeling politicologie van de Universiteit van Amsterdam.

De geschiedenis van rijk en arm op wereldschaal

Dick Kooiman

Kapitalisme, Kolonisatie en Cultuur – Arme en rijke landen in historisch perspectief.

Amsterdam: KIT Publishers, 2009; 293 blz.; 24,95 euro; ISBN: 978-94-6022-014-2

Dit boek behandelt de verhouding tussen Europa en de niet-Westerse wereld vanaf 1500. De hoofdvraag daarbij is hoe zich deze relatie verhoudt tot welvaartsspreiding tussen landen. De auteur, Dick Kooiman, heeft zich tot zijn afscheid in 2007 tientallen jaren aan de Vrije Universiteit in Amsterdam met dit vraagstuk beziggehouden. In zijn boek beschrijft hij de voorgeschiedenis van de Europese expansie, de rol van industrialisatie in Europa, de relatie tussen kolonialisme en landbouw in niet-Westerse landen, en de wisselwerking tussen Europa en Amerika, Afrika, India, China, Japan en het Midden-Oosten. Kooiman

laat zich in zijn betoog door twee vragen leiden. De eerste vraag is of het economische dan wel culturele factoren zijn die de voornaamste verklaring vormen voor de manier waarop de relatie tussen Europa en de niet-Westerse wereld vorm heeft gekregen. De tweede vraag is in hoeverre het terecht is Europa een centrale rol te geven in de geschiedenis van de 'globalisering'.

Het boek introduceert deze vragen door middel van een bespreking van het werk van drie auteurs: Immanuel Wallerstein, John Landes en John Hobson. Het werk van Wallerstein en aanverwante auteurs wordt doorgaans aangeduid met de term

wereld-systeemtheorie. Volgens Wallerstein is er in de late middeleeuwen in Europa een kapitalistisch systeem ontstaan toen de landbouw niet meer in staat was de bevolkingsgroei te dragen. Dit proces mondde uit in hongersnoden, epidemieën en opstanden. Deze crisis werd gevolgd door een fase van herstel, waarin diversificatie van de agrarische economie, de opkomst van een huisindustrie en territoriale expansie overzee een centrale rol speelden. Hiermee was de basis gelegd voor het kapitalistische systeem, dat zich uiteindelijk over de hele wereld verspreidde. Daarbij ontstond een *arbeidsverdeling* tussen

het centrum (Europa, later in bredere zin het Westen) en de periferie (het niet-Westen), die gunstig was voor het centrum en nadelig voor de rest. De welvaart van het Westen is ten koste van de rest van de wereld ontstaan. In de wereld-systeemtheorie lijken *machtsverschillen* een vooraanstaande rol te spelen: het centrum wordt rijker en de periferie armer omdat er tussen hen een machtsverschil bestaat. Wallerstein wijst er overigens op dat dit systeem niet eeuwig in stand gehouden kan worden. Volgens hem nadert de kapitalistische wereldeconomie het einde van haar levenscyclus. Hij voorspelt een periode van vele tientallen jaren crisis, waarna er weer een nieuw systeem zal ontstaan.

Waar Wallerstein economische factoren vooropstelt, meent Landes dat alles grotendeels neerkomt op *culturele verschillen*. Volgens Landes is het Westen welvarend geworden omdat het een *waardestelsel* heeft dat gunstig is voor ontwikkeling. Het grote verschil tussen Europa en de rest van wereld is dat de Europeanen beter gebruik maakten van de middelen die ze tot hun beschikking hadden, omdat ze daartoe gestimuleerd werden door hun cultuur. De Europese cultuur maakt dat Europa beter in staat is geweest zich te ontwikkelen. Dat Europa en het Westen uiteindelijk zo welvarend zijn geworden, is in de visie van Landes niet ten koste gegaan van de rest van de wereld. Economisch liberalisme is goed en, anders dan Wallerstein, ziet Landes de opkomst van het kapitalistische systeem als een positieve ontwikkeling.

Hobson en enkele andere historici menen dat zowel Wallerstein als Landes er helemaal naast zit. Volgens hen wordt Europa ten onrechte een centrale rol toegekend in de wereldgeschiedenis. Deze groep stelt dat de expansie van Europa gebaseerd is op technieken en ideeën die werden overgenomen uit Azië, en dat deze 'expansie' primair een *integratieproces* was tussen Europa

en een langer bestaand wereldsysteem, waarvan Azië het centrum was. Europa kwam op in een periode waarin Azië tijdelijk was teruggevalen. De vraag waarom Azië tijdelijk terugviel, zou dan ook relevanter zijn dan de vraag waarom Europa als eerste is opgekomen. Hobson en anderen menen dat het centrum van de wereldeconomie tot 1800 in Azië lag, en verwachten dat dit in de toekomst ook weer het geval zal zijn.

Kooiman gebruikt deze kwesties – economie *versus* cultuur, Europa *versus* Azië – om inzicht te bieden in het globaliseringsproces. Hij maakt duidelijk dat, hoewel deze theorieën elkaar gedeeltelijk uitsluiten, ze afzonderlijk niet afdoende zijn. Economie speelt een primaire rol in de internationale verhoudingen, maar cultuur kan niet uit de analyse weggelaten worden. En een vooraanstaande rol voor Europa is onvermijdelijk in de geschiedschrijving, maar het is goed daarin steeds op te passen dat die rol niet overdreven wordt. Hij geeft aldus een aanzet tot een historisch perspectief dat de voornaamste elementen van Wallerstein, Landes en Hobson met elkaar combineert.

Hoewel het boek geen uitdrukkelijke poging doet een dergelijk perspectief uit te werken, geeft het wel belangrijke bouwstenen. Ten *eerste* signaleert het waar de gebruikte theorieën met elkaar in tegenspraak zijn. Ten *tweede* wordt er in algemene termen aangegeven waar tussen de uiteenlopende standpunten een compromis gesitueerd zou moeten worden. Ten *derde* biedt het boek een rijke hoeveelheid *case studies*. Deze publicatie is op een breed publiek gericht, en daarom in de eerste plaats algemeen en verhalend van aard, maar inspireert tot meer systematisch opgezette, theoretisch georiënteerde vervolgstappen.

Dit zeer toegankelijke en veelomvattende boek van Kooiman is een indrukwekkende prestatie. Een van de boeiende vragen die het oproept over de hedendaagse internationale

betrekkingen, is hoe de relatie tussen het Westen en Azië zich verder zal ontwikkelen. Aan het eind van zijn boek wijst Kooiman op Kishore Mahbubani, die stelt dat Azië het mondiale leiderschap van het Westen gaat overnemen. In elk geval lijkt het potentieel van China als nieuwe politiek-economische mogelijkheid zeer groot. Kooimans boek maakt duidelijk dat de opkomst van Europa sinds 1500 vérgaande (economische, maar ook politieke en culturele) gevolgen heeft gehad voor de rest van de wereld. Een belangrijke vraag is nu wat de opkomst van Azië voor Europa zelf zal betekenen.

Frans-Paul van der Putten

Frans-Paul van der Putten is onderzoeker bij *Clingendael Asia Studies/Clingendael Security & Conflict Programme (CAS/CSCP)* en hoofdredacteur van *Itinerario: International Journal on the History of European Expansion and Global Interaction* (Cambridge University Press).

De zoektocht naar mondiale veiligheid

Luis Peral (red.)

Global security in a multipolar world.

Parijs: European Union Institute for Security Studies, 2009; Chaillot Paper, no. 118; 135 blz.; 10,- euro;

ISBN: 978-92-9198-156-4

Met de ineenstorting van het Sovjetrijk verdween de bipolaire wereldorde. De wereld was niet langer te verdelen in Oost en West en de ster van de Verenigde Staten was rijzende. Daarmee brak een unipolaire periode aan. Een overgangsfase, zo blijkt achteraf: op weg naar nieuwe veranderingen. Twee decennia na de val van de Muur werd duidelijk hoezeer de wereld opnieuw was veranderd: sterke economische vooruitgang in bepaalde regionen had van voormalige ontwikkelingslanden opkomende grote mogendheden gemaakt en oude traditionele machten weer terug in de schijnwerpers van het wereldtoneel geplaatst. De veelbesproken BRIC-landen (Brazilië, Rusland, India, China) hadden een belangrijke plaats verworven in de nieuwe, multipolaire wereldorde.

Deze ontwikkelingen hebben ook gevolgen voor de veiligheid van staten. Voor het toonaangevende *European Union Institute for Security Studies* (EUISS) te Parijs aanleiding de balans op te maken: hoe staat de multipolaire wereld ervoor op het gebied van veiligheid? Het instituut kiest voor het beantwoorden van deze vraag zijn paradepaardje *Chaillot Papers*, een serie uitgaven over de voor het buitenlandse beleid van de Europese Unie relevante thema's.

Global security in a multipolar world beschrijft in vijf essays van verschillende auteurs het veiligheidsbeleid van de BRIC-landen, Zuid-Afrika en de Verenigde Staten. Deze aanvulling met twee landen wordt in de inleiding verklaard: 'Zuid-Afrika is de stem van de ontwikkelingslanden en zonder de Verenigde Staten zou er geen multilaterale orde bestaan.' (blz. 5) De schrijvers zijn deskundigen wat betreft buitenlandse beleid van

hun eigen land: vier van de zes zijn als leidinggevende verbonden aan een onderzoeksinstituut op het gebied van internationale betrekkingen. De auteurs weten in nog geen twintig pagina's ieder de achtergronden en karakteristieken van het veiligheidsbeleid te schetsen. De eigen nationaliteit werkt echter ook in het nadeel: de bijdragen zijn niet altijd even kritisch. In het bijzonder Feng Zhongping lijkt sterk overtuigd van het door China gevoerde beleid en wijst alle zorgen van het Westen over samenwerking met 'rough states' als Iran en Soedan van de hand (blz. 45).

Alle auteurs gaan uit van een brede opvatting van het begrip mondiale veiligheid. Traditionele dreigingen zijn van de agenda's verdwenen en hebben plaatsgemaakt voor problemen die veelal grensoverstijgend zijn. Paul Wrobel, de auteur over Brazilië, duidt de definitie van veiligheid dan ook aan als 'holistisch en [zij] bevat alle aspecten die het welzijn van een natie beïnvloeden' (blz. 29). Een dergelijke benadering valt te betwisten, maar zij geeft wel een compleet beeld van het buitenlandse beleid. Door de toegenomen onderlinge afhankelijkheid bij het bestrijden van nieuwe dreigingen is een momentum ontstaan voor onderlinge samenwerking. Want: 'veiligheidsdoctrines hebben de neiging dichter naar elkaar toe te komen, wanneer de globalisering zich verdiept', zo stelt het EUISS (blz. 121).

'Responsibility to protect' (R2P) is het sleutelwoord voor gezamenlijke actie waarbij de menselijke veiligheid wordt gewaarborgd in geval van massale mensenrechtenschendingen. En juist over de vraag waaruit internationale verantwoordelijkheden bestaan, lopen de opvattingen van de landen uiteen, zo blijkt uit de diverse bijdra-

gen. Waar voor de Europeanen en Amerikanen R2P als vanzelfsprekend binnen hun multilaterale benadering past en zij militair ingrijpen daarbij niet schuwen, zijn Brazilië, India en Zuid-Afrika een stuk voorzichtiger en staat bij hen het non-interventie-/niet-inmengingsprincipe centraal. Toch stellen deze opkomende mogendheden zich niet geheel onwelwillend op: om opgenomen te worden in het gezelschap van 'de groten', moet water bij de wijn worden gedaan. Het diepgewortelde verlangen naar een zetel in de VN-Veilighedsraad bij de BRIC's en Zuid-Afrika illustreert dit. Als permanent lid mengen Rusland en China zich liever niet te veel in het debat over verantwoordelijkheden: liever beslissen zij per casus in de Raad.

Opvallend is wel dat in dit kader in de bundel aan de positie van de EU weinig aandacht wordt besteed. Alleen in de introductie en het slotwoord worden enkele aanbevelingen gedaan voor het buitenlandse beleid van de EU, maar deze blijven echter beperkt tot algemeenheden als een beter gecoördineerd beleid en het verleggen van de blik op de grote mogendheden naar regionale spelers.

Door het pleidooi voor multilateralisme heeft de bundel een ietwat idealistische inslag. Zo schrijft samensteller/redacteur Luis Peral in de conclusie over 'een unieke gelegenheid voor effectief multilateralisme' (blz. 129). Aanhangers van een benadering van veiligheid die meer gestoeld is op het realisme, zullen hier kritische kanttekeningen bij plaatsen. Uit de diverse bijdragen blijkt ten slotte ook dat staten op het gebied van veiligheid traditioneel weinig vertrouwen hebben in het loslaten van soevereiniteit en zich vooral verantwoordelijk

voelen voor het eigen grondgebied. Ondanks de modiale verbondenheid lopen de belangen van staten sterk uiteen en laten zich daardoor moeilijk committeren aan internationale rechtsregels.

Maar welke opvatting van veiligheid dan ook, het nut van deze goed

geschreven publicatie valt moeilijk te ontkennen: het boek geeft een kort maar compleet beeld van het veiligheidsbeleid van de landen die in de toekomst de wereld bepalen

Maaïke Grevelink

Maaïke Grevelink studeert internationale betrekkingen in historisch perspectief aan de Universiteit Utrecht.

UNHCR zestig jaar

Gil Loescher, Alexander Betts & James Milner (red.)

The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR): The Politics and Practice of Refugee Protection into the Twenty-first Century.

Oxford: Routledge, 2008; (Global Institution Series); xviii + 161 blz.; £ 15,-; ISBN-10: 0-415418631

Het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR) bestaat dit jaar zestig jaar. Een uitgelezen moment om stil te staan bij activiteiten, prestaties en tekortkomingen in het verleden en een blik te werpen op de toekomstige uitdagingen die het commissariaat te wachten staat.

Het is precies dat wat dit compacte boek van 160 bladzijden doet als 23ste deel in de boekenreeks *Global Institutions*. Het beoogt te dienen als toegankelijke en informatieve gids die de lezer inzicht verschaft in geschiedenis, evolutie, structuur en activiteiten van de UNHCR. Centraal hierbij staat de relatie tussen statenbelangen, wereldpolitiek en het werk van de organisatie.

In essentie onderzoekt dit boek hoe de UNHCR zich sinds het ontstaan van deze instelling in 1950 heeft bevonden tussen enerzijds de beperkingen haar opgelegd door de belangen van staten, en haar eigen normatieve agenda – de bevordering van de bescherming van vluchtelingen en de toegang tot duurzame oplossingen – anderzijds. De auteurs zetten uiteen 'hoe de UNHCR heeft getracht deze concurrerende belangen te verzoenen, hoe ze zich in de loop der tijd institutioneel heeft aangepast om dat beter te kunnen verwezenlijken en hoe ze zich ook in

de toekomst waar mogelijk zal aanpassen om nieuwe en opkomende uitdagingen in de wereldpolitiek het hoofd te bieden' (blz. 4-5).

Hoofdstukken 1, 2 en 3 bieden een historisch overzicht van het werk van de UNHCR in de veranderende politieke omstandigheden. Na een interessante schets van de opkomst van de vluchtelingenproblematiek en de politieke context waarin de UNHCR is ontstaan (hoofdstuk 1), wordt verhelderd hoe politieke veranderingen tijdens de Koude Oorlog ertoe leidden dat de organisatie zich ontplooidde van een niet-operationele instantie voor het bevorderen van juridische bescherming voor Europese vluchtelingen wegens vervolging tot 's werelds grootste humanitaire organisatie voor uiteenlopende categorieën vluchtelingen (hoofdstuk 2). Vervolgens wordt uiteengezet hoe de periode na de Koude Oorlog haar stempel drukt op de UNHCR: de 'globalisering', het opkomende terrorisme sinds '9/11' en de veranderende aard van conflicten – steeds meer conflicten situeren zich binnen de grenzen van een land in plaats van tussen twee landen – vormen aanzienlijke uitdagingen voor een organisatie die bij het einde van de Koude Oorlog te kampen krijgt met een tanende financiële steun van VN-lidstaten (hoofdstuk 3).

Hoofdstuk 4 is gewijd aan een onderzoek van de institutionele aspecten van de UNHCR als mondiale organisatie. Haar interne structuur komt aan bod, alsook haar relatie ten opzichte van de Verenigde Naties als geheel en haar positie ten opzichte van operationele partners en intergouvernementele en niet-gouvernementele organisaties. De politieke consequenties van deze verhoudingen, onder meer met betrekking tot de financiële positie van de UNHCR, worden op boeiende wijze toegelicht.

Wanneer de lezer is herinnerd aan de kern van UNHCR's mandaat – juridische bescherming en duurzame oplossingen – zoomt hoofdstuk 5 in op twee significante ontwikkelingen van na de Koude Oorlog, die het mandaat van de organisatie onder druk zetten: enerzijds de problematiek van toenemende interne ont-heemding, anderzijds de uitdaging gesteld door langdurige vluchtelingensituaties. De vraag rijst of en hoe de UNHCR de verwezenlijking van haar kerntaken kan verzoenen met het opnemen van een leidinggevende rol in de bescherming van intern ontheemden. De auteurs zijn de mening toegedaan dat, terwijl andere internationale humanitaire actoren de verantwoordelijkheid moeten opnemen voor intern ontheemden,

de UNHCR zich beter kan toespitsen op de effectieve verwezenlijking van de essentie van haar mandaat.

Een andere suggestie van de auteurs in het concluderende deel van het boek, dat een blik werpt op de toekomst van het werk van de UNHCR, is dat de organisatie zich voor verwezenlijking van haar mandaat proactief moet inlaten met bredere vraagstukken die haar werk beïnvloeden, zoals 'migratie, veiligheid, ontwikkeling en vredesopbouw' (blz. 125). Uiteraard is dit geen pleidooi voor het omvormen van de UNHCR tot een migratie- of ontwikkelingsorganisatie. Daarentegen moet ze

een faciliterende, coördinerende rol spelen bij het mobiliseren van andere actoren die op deze terreinen verantwoordelijkheid dragen. Het komt erop neer dat de UNHCR 'meer moet realiseren door minder te doen' (blz. 125).

Dit boek biedt geen diepgravende analyse van specifieke UNHCR-gerelateerde kwesties, maar het is een excellente inleiding tot de wereld van de vluchtelingen en de organisatie die hen beschermt en bijstand verleent. In die zin is het boek perfect op maat van zijn doelgroep: studenten, onderzoekers, praktijkbeoefenaars en andere lezers

met interesse in internationale betrekkingen. Het is bovendien een van de weinige bondige boeken over dit thema. Het dramatische gehalte van sommige passages maakt dit boek tot een fascinerend verhaal dat eenieder met interesse in de vluchtelingenproblematiek zou dienen te lezen.

Michèle Morel

Michèle Morel werkt aan haar dissertatie bij de Vakgroep Internationaal Publiekrecht van de Universiteit Gent.

Obamamanie

Álvaro de Vasconcelos & Marcin Zaborowski (red.)

The Obama Moment: European and American Perspectives.

Parijs: European Union Institute for Security Studies, 2009; 248 blz.; \$ 14,95; ISBN: 978-9-291908160-1

Björn Soenens

Blijven Proberen Obama! Amerika tussen Droom en Drama.

Tielt: Uitgeverij Lannoo, 2010; 223 blz.; 19,95 euro; ISBN: 978-90-209-8859-8

De verwachtingen over de Amerikaanse president Barack Obama waren erg hoog gespannen. In de Verenigde Staten wilde een groot deel van de kiezers politieke verandering, een weg uit zowel de oorlog in Irak als uit de economische crisis. Tegelijkertijd kozen de Amerikanen de eerste zwarte president en daarmee leek de belofte van gelijkheid voor allen een verdere invulling te krijgen. Ook Europeanen verwachtten veel van Obama, ofschoon in hun geval de wens misschien vooral voortkwam uit een afkeer van het beleid van Obama's voorganger, president George W. Bush. Het blijft indrukwekkend hoe Bush de sympathie die Europeanen voor de Verenigde Staten na de aanslagen van 11 september 2001 hadden, in relatief korte tijd wist te

verspelen door eigengereid optreden, zoals bijvoorbeeld inzake Irak.

De twee boeken die ik bespreek gaan over de hoop dat Obama positieve veranderingen kan bewerkstelligen. Beide boeken zijn vanuit een Europees perspectief geschreven. *The Obama Moment* gaat over internationaal beleid, terwijl *Blijven Proberen Obama!* vooral over de situatie in de Verenigde Staten gaat.

The Obama Moment is geschreven onder auspiciën van het Institute for Security Studies van de Europese Unie. De auteurs, zowel uit Europa als uit de Verenigde Staten, behandelen vooral de Europees-Amerikaanse betrekkingen, de internationale economie, kernwapens, het klimaat en diverse regio's/landen, zoals Irak, Iran, Afghanistan/Pakistan, Oost-Azië en Afrika. Het

gevaar van een dergelijke *tour d'horizon* van hedendaagse problemen is dat een gedeelte van de stukken bij publicatie al achterhaald is, en dat is in dit geval ook zo. Toen ik het boek las, was er bijvoorbeeld al veel vooruitgang geboekt in het kernwapenbeleid van Obama.

Desalniettemin is het een interessant boek, vooral als het over de Europees-Amerikaanse verhoudingen gaat. Álvaro de Vasconcelos, directeur van de denktank van de EU die het boek heeft uitgegeven, betoogt dat Obama vooral de Europese denkbeelden, zoals geformuleerd in de *European Security Strategy* van 2003, probeert uit te voeren. Andere auteurs geven aan dat deze visie misschien wel iets te kortzichtig is geformuleerd. Voormalig EU-ambassadeur in Washington, John Bruton, wijst enerzijds op de wereldomvattende Amerikaanse militaire aanwezigheid, met 727 militaire bases buiten de Verenigde Staten, en anderzijds op het feit dat de Amerikaanse president in zijn buitenlands beleid sterk beperkt wordt door de prominente rol van het Amerikaanse Congres. Met andere woorden, Bruton geeft aan dat Obama misschien wel dezelfde

ideeën hanteert als de Europese Unie, maar dat de Amerikaanse militaire macht een wezenlijk verschil uitmaakt in de wereld. Tegelijkertijd is het niet terecht om te denken dat een Amerikaanse president de enige machtsfactor is in de Amerikaanse politiek – een overweging die iemand die voor de EU werkt, toch niet onbekend moet voorkomen.

Daniel Hamilton en Nikolas Foster, respectievelijk hoogleraar en promovendus aan de School of Advanced International Studies van de Johns Hopkins University, wijzen erop dat er vier structurele problemen zijn in de Europees-Amerikaanse betrekkingen. Ten *eerste*, stellen zij, is Obama populairder in West-Europa dan in Midden- en Oost-Europa, en dat leidt tot de vraag in welke mate Obama een leiderschapsrol in geheel Europa kan hebben. Ten *tweede* mag Obama wel populair zijn in Europa, maar dat betekent niet dat Europese regeringen Obama ook steunen – zoals bleek toen bijna geen enkel Europees land gevangenen uit Guantánamo wilde opnemen, en landen niet bereid waren meer steun te geven aan de operaties in Afghanistan (integendeel zelfs, in sommige gevallen), niet meer geld wilden besteden aan de economische crisis (het stuk was geschreven voordat de Griekse crisis uitbrak) en Obama's suggestie afwezen om Turkije in de EU op te nemen.

Ten *derde* wezen ook deze auteurs erop dat het niet alleen om president Obama gaat, maar ook om het Congres, in het bijzonder als het handelsbetrekkingen betreft. Ten *vierde* en laatste vinden Hamilton en Foster dat er wel heel veel aandacht is voor het charisma van Obama, terwijl problemen als Irak, Iran, Afghanistan en de wereldeconomie om oplossingen kunnen vragen die niet erg populair zullen zijn en waarbij de invloed van charisma al snel zal zijn uitgewerkt.

Michael O'Hanlon, directeur onderzoek bij de Amerikaanse denktank Brookings Institution, relateert in zijn stuk de rol van Europa nadrukkelijk. Hij behandelt mogelijke samen-

werking tussen de EU en de Verenigde Staten op het gebied van veiligheidsbeleid in Oost-Azië. Na de vaststelling dat de grootste dreiging een conflict over Taiwan is, werkt hij een mogelijk scenario over een conflict rond Noord-Korea uit. In een dergelijk conflict zouden China en de Verenigde Staten een voorname rol spelen, naast de beide Korea's en Japan. O'Hanlon verwacht dat de EU in een dergelijk conflict, waarbij in ieder geval drie grote mogendheden een rol spelen, geen enkele betekenis zal hebben. Een dergelijke vaststelling staat in schril contrast met de medewerkers van de EU die deze bundel hebben geredigeerd en vooral over de leidende rol van Europa in de wereld schrijven. O'Hanlon wijst er overigens op dat de EU wel eens harder mag nadenken over het gemak waarop zij de export van hoogwaardige technologieën naar China toestaat.

In het afsluitende stuk schrijft Marcin Zaborowski, directeur van het trans-Atlantische programma van het Institute for Security Studies van de EU, dat het 'Obama-moment' waarschijnlijk maar tot de Congres-verkiezingen van november 2010 duurt en dat politici van deze gelegenheid gebruik moeten maken om de trans-Atlantische betrekkingen te hervormen. Zaborowski wijst erop dat er verscheidene problemen zijn in de trans-Atlantische betrekkingen, vooral als het gaat om de positie van Turkije (lid van de NAVO, maar blijkbaar niet welkom in de EU; de Turken laten hun onvrede blijken door barrières op te werpen in de ontwikkeling van het Afghanistan-beleid). Daarna pleit hij voor meer geïnstitutionaliseerd trans-Atlantisch overleg. Het opmerkelijkste vond ik wel dat hij voorstelde een dialoog op gang te brengen tussen het Europees Parlement en het Amerikaans Congres – en dan vooral tussen de voorzitters van de Amerikaanse Congrescommissies voor buitenlands beleid en uitsluitend Europarlementariërs uit het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland. Dit idee laat zien dat het zwaartepunt van de problemen in de Europees-Amerikaanse betrekkingen misschien niet zozeer ligt bij wie de Amerikaanse

president is, maar hoe de Europeanen met elkaar omgaan.

Björn Soenens, de *Amerika-watcher* van het Belgische Radio 1, schrijft dat zijn boek over de Verenigde Staten 'vooral het product van passie' is, en dat wil ik graag geloven. Die passie betreft niet alleen Amerika, maar ook 'vlot schrijven', zoals blijkt als hij de boeken bespreekt waaruit hij voor zijn werk 'geplunderd' heeft. Na een hoofdstuk over de band tussen de familie van de auteur en Amerika (waarschijnlijk bedoeld als het persoonlijke aspect van het boek) en twee hoofdstukken over Obama behandelt Soenens binnenlandse problemen, zoals werk(loosheid), onderwijs, immigratie, misdaad en rechtspraak, religie en gezondheidszorg. Als u de tijdschriften als *Newsweek* en *Time* volgt, alsmede de krant *The New York Times*, de denkbelden kent van populaire auteurs als Thomas Friedman en Paul Krugman en op gezette tijden naar Hollywoodfilms kijkt – de voornaamste bronnen van Soenens – dan weet u al wat er in dit boek staat.

Soenens voegt weinig (nieuwe) inzichten toe. Elk hoofdstuk besluit Soenens met een advies aan de Amerikaanse president over hoe hij maatschappelijke problemen moet aanpakken, met als aanmoediging: 'blijven proberen, Obama!' (vandaar de titel van het boek). Bij deze lezer maakten dergelijke adviezen eerst een aanmatigende indruk en werden ze daarna irritant gevonden. Maar goed, ik ben waarschijnlijk niet de doelgroep van dit populair geschreven boek. Soenens kijkt, volgens de flaptekst, 'met verbazing ... naar alles wat van de Amerikanen zo'n uniek, aantrekkelijk, afstotend en soms krankzinnig volk maakt'. Dit boek gaat vooral over Amerika als amusement.

Ruud Janssens

Prof. dr R.V.A. Janssens is hoogleraar Amerikanistiek aan de Universiteit van Amsterdam.

Scheppers van het internationaal strafrecht: Ferencz en Cassese

Heikelina Verrijn Stuart & Marlise Simons

The Prosecutor and the Judge: Benjamin Ferencz and Antonio Cassese, interviews and writings.

Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009; 192 blz.; 29,95 euro;

ISBN: 978-90-8555-023-5

In november 2009 kregen de Amerikaan Benjamin Ferencz en de Italiaan Antonio Cassese samen de prestigieuze *Praemium Erasmianum* uitgereikt. Het doel van deze prijs is om, binnen de context van de culturele tradities van Europa in het algemeen en het gedachtegoed van Erasmus in het bijzonder, de positie van de humaniora, de sociale wetenschappen en de kunsten te versterken. De nadruk ligt op tolerantie, cultureel pluralisme en ondogmatisch, kritisch denken. Ferencz, een voormalig aanklager in de Neurenberg-processen, werd gelauwerd voor zijn onvermoeibare inzet voor de wereldvrede en meer specifiek zijn inspanningen om agressie tot een internationaal misdrijf te maken. De 90-jarige Ferencz reist ook nu nog de wereld rond met zijn boodschap dat het misdrijf agressie de wortel is van andere internationale misdrijven en dat het om die reden via het internationale strafrecht uitgeroeid moet worden.

Cassese werd geprezen voor zijn kameleon-achtige inzet voor het internationale strafrecht. In vele verschillende hoedanigheden: als internationaal rechter, president van het Joegoslavië-tribunaal en thans van het Speciale Libanon-tribunaal, als academicus en onvermoeibaar voorvechter en tegelijkertijd criticus van het systeem heeft Cassese zich gemanifesteerd als de contemporaine Grotius van het internationale strafrecht. Zijn bijdrage is niet beperkt gebleven tot de inhoudelijke rechtsontwikkeling, maar hij is ook een krachtig leider geweest, die het Joegoslavië-tribunaal tegen de stroom in op de kaart der internationale instituties heeft weten te zetten.

Het boek van Verrijn Stuart en Simons is samengesteld naar aanleiding van de prijsuitreiking. Het bevat interviews met de twee gelauwerden, de aanklager (Ferencz) en de rechter (Cassese), alsmede een selectie artikelen van de hand van deze twee eminente juristen. De auteurs van het boek zijn beiden oude bekenden van de internationale tribunaal in Den Haag en ze hebben lange tijd de ontwikkelingen als correspondenten gevolgd. Het doel van deze bundel is het bredere publiek kennis te laten maken met twee bijzonder indrukwekkende mensen die een sleutelrol hebben gespeeld in de opbouw van het internationale strafrecht als nieuw rechtsgebied (blz. 7).

Er bestaan belangrijke verschillen tussen de twee laureaten: aanklager *versus* rechter, werkzaam in het tijdperk van na de Tweede Wereldoorlog *versus* werkzaam in het tijdperk na de Koude Oorlog, Amerikaan *versus* Europeaan. Desalniettemin is de gelijkenis tussen de twee mannen treffend, in het bijzonder wat betreft hun enorme gedrevenheid, hun passie en geloof in de onderliggende ideeën, doelstellingen en waarden van het internationale strafrecht.

Uit de interviews komt een beeld naar voren van twee mannen die, hoewel zij zich in de herfst van hun leven bevinden, steevast naar voren kijken, naar de toekomst. Ook al is het strafrecht van nature een rechtsgebied dat omkijkt naar reeds begane misdrijven, het gaat Ferencz en Cassese er vooral om toekomstige misdrijven te voorkomen door een geloofwaardig strafrechtssysteem te creëren met afschrikwekkende werking (*deterrence*, blz. 36-37 en 61).

De twee mannen laten zich niet gemakkelijk meeslepen door alle kritiek die het internationale strafrecht en vooral het Internationaal Strafhof dezer dagen ten deel valt ('They offer ... an irresistible remedy against cynicism', blz. 7). Ferencz roept op het Strafhof niet te dicht op de huid te zitten of, in zijn woorden, we moeten niet oordelen met onze 'noses too close to the ground' (blz. 8). Wat het ene moment stagnatie lijkt, kan met terugwerkende kracht een belangrijke ontwikkeling blijken te zijn. Maar Cassese uit wel zijn kritiek op specifieke aspecten van het beleid van de huidige aanklager Ocampo vanwege het uitblijven van een duidelijk besluit naar aanleiding van het Palestijnse verzoek om misdrijven in de Gazastrook te onderzoeken (hetgeen de aanklager volgens Cassese niet moet doen, blz. 59), vanwege de genocide-aanklacht tegen de Soedanese president Al-Bashir (blz. 58) en vanwege het niet starten van een onderzoek in Afghanistan (blz. 60). Cassese geeft ruiterlijk toe dat hij zich als president van het Joegoslavië-tribunaal al intensief bemoeide met het beleid van de aanklager, hetgeen natuurlijk bij tijd en wijle tot grote ergernis van de desbetreffende personen leidde, achtereenvolgens Richard Goldstone en Louise Arbour (blz. 52-54).

Naast het treffende beeld dat wordt neergezet, zijn de interviews waardevol door hun markante, roerende en persoonlijke anekdotes. Deze geven eens te meer aan dat één enkel mens, die een combinatie in zich bergt van daadkracht, visie, compassie en leiderschap, een buitengewone bijdrage kan leveren, *in casu* aan de ontwikkeling van een universeel rechtssysteem. Zo vertelt Ferencz dat hij en zijn medewerkers bij toeval stuitten op de rapporten die in detail de executies documen-

teerden van meer dan één miljoen mensen door de *Einsatzgruppen* in de Sovjetunie, de Baltische staten, Wit-Rusland en Oekraïne. Hoewel het niet paste in het Amerikaanse beleid en er geen geld of staf was, zette Ferencz zijn zin door om een proces te voeren dat later aange-merkt zou worden als het grootste moordproces van de geschiedenis (blz. 15). Op de vraag waarom dit dossier niet overhandigd werd aan Russische aanklagers, verwijst Ferencz naar het ontbreken van enig rechtsgevoel bij de Russen; hun manier van omgaan met gevangenen die vermoedelijk misdrijven hadden gepleegd, was hen te laten verdwijnen ('One of the Russians asked me: what do you do? I said, I'm a war crimes investigator. He asked, what does that mean? I said I had just come from Buchenwald, I had investigated, would make a report and hold the people for trial. And the Russian

said, don't you know what they did? I said, of course. And he said, then why are you asking them questions, why don't you just kill them? And I said, no, we don't do that. We'll give them a fair trial'; blz. 16).

Wat Cassese betreft halen de interviewers een citaat van Brecht aan, dat aan de muur van Casseses werk-kamer hangt. Het citaat laat precies zien wat voor soort jurist Cassese is, en welke instelling en zienswijze de zuilen vormen die zijn juridische werk dragen: *Von Natur bin ich ein schwerr beherschter Mensch. Autorität die nicht durch meine Respekt entsteht, verwerfe ich mit Ärger, und Gesetze kann ich nur als vorläufige und ändernde Vorschläge, das menschlichen Zusammenleben regulierend, betrachten* (blz. 89).

Naast de interviews bevat de bundel een zestal artikelen die Ferencz en Cassese tijdens hun lange loopbaan hebben geschreven.

In deze artikelen worden enkele thema's die de mannen nauw aan het hart liggen, verder uitgewerkt, waaronder het recht van slachtoffers op compensatie en de notie van universele jurisdictie. Vooral de Soliloquy ('Alleenspraak') van Cassese is een prachtig epistel over zijn drijfveren, opvattingen en levenshouding. Deze artikelen, maar toch vooral de interviews, maken dit boek tot een bijzondere bundel, die recht doet aan deze juristen van wereldformaat.

Larissa van den Herik

Mw. mr. dr. L. van den Herik is als Universitair Hoofddocent Internationaal Publiekrecht verbonden aan het Grotius Centre for International Legal Studies van de Universiteit Leiden.

De schijn heiligheid van India

Arundhati Roy

Luisteren naar Sprinkhanen: aantekeningen over democratie.

Amsterdam: De Bezige Bij, 2010; 256 blz.; 22,50 euro;

ISBN: 978-90-234-5412-0

Begin dit jaar hield het Europees Parlement een hoorzitting over godsdienstvrijheid. Daar werd de vrijheid van godsdienst de moeder van alle vrijheden genoemd. Als het daarmee niet goed gaat, dan geldt dat vaak ook voor andere rechten, zoals de vrijheid van organisatie, meningsuiting, enz. De positie van religieuze minderheden is daarom een mooie toetssteen voor de stand van de mensenrechten. Turkije wil toetreden tot de EU, maar de behandeling van christenen in Turkije is slecht. Zo is het er bijvoorbeeld heel moeilijk om kerken te bouwen. Andersom hebben de Zwitsers bij referendum uitgesproken dat zij geen minaretten meer willen. Deze lijst laat zich gemakkelijk uitbreiden.

Vaak gaat men ervan uit dat dit probleem in India niet speelt. India is immers een multiculturele samenleving, waar al eeuwenlang verschillende religies naast elkaar bestaan. Het is echter een hardnekkige mythe dat India een land zou zijn van louter vrede en harmonie. Die argeloze droom wordt in deze bundel artikelen wreed verstoord. Het naast elkaar bestaan van zoveel religies roept spanningen op en de veelgeprezen tolerantie is vaak niet meer dan onverschilligheid. De regio blijkt vol geweld. En vooral moslims, elders vaak een onverdraagzame meerderheid, blijken in India een kwetsbare minderheid.

Na de bloedige splitsing tussen India en Pakistan (die aan een miljoen mensen het leven kostte)

werd India in 1947 een seculiere, parlementair-democratische republiek, met vrije verkiezingen en een vrije pers. De in India achtergebleven moslims kwamen echter nog sterker in een minderheidspositie. Van de meer dan een miljard inwoners van het land is 80% hindoe en slechts 13% moslim – overigens nog altijd ongeveer 165 miljoen mensen. Moslims zijn weliswaar actief in politiek, wetenschap en cultuur, maar dat is slechts een kleine minderheid. Verreweg de meesten zijn arm en ongeschoold. Dat heeft te maken met het feit dat het merendeel van de moslims afkomstig is uit de laagste rangen van het hindoe-kastensysteem, net als de inheemse christenen. Ondanks alle grondwettelijke garanties leven zij in 'slums', als tweede-rangsburgers die geleerd hebben een ondergeschikte positie te aanvaarden, op straffe van vervolging.

Auteur van deze bundel is de Indiase Arundhati Roy, die in 1997 wereldfaam verwierf met haar roman *The God of Small Things*, waarmee zij de Booker Prize won. Zij toont zich een hartstochtelijk pleitbezorger van religieuze vrijheid en verdraagzaamheid en zij stelt met scherpe pen de misstanden in haar land aan de kaak, zoals het geringe democratische besef, het gevaarlijke hindoe-extremisme en de onmachtige rechtspleging. De nadruk valt op enkele recente uitbarstingen van geweld tussen hindoes en moslims, met de vernietiging van de moskee in Ayodhya (1992) als absoluut dieptepunt.

Een moskee (net als een tempel) speelt als brandpunt van religieuze identiteit een belangrijke rol voor de religieuze gemeenschap. Zo ook de moskee die een Mogol-keizer in 1528 in Ayodhya liet bouwen, na eerst een tempel voor de god Ram te hebben afgebroken. Na 1947 bleef de moskee, ondanks het verminderde aantal moslims, in gebruik, maar na een geschil ging het gebouw op slot. Eindeloze rechtszaken brachten geen uitkomst. In de jaren 1980 maakte de oppositie tegen de regerende Congrespartij zich van de zaak meester. Die oppositie werd gevoerd door de BJP of Indiase Volkspartij. Daarbinnen ageren verscheidene hindoe-fundamentalistische groepen, die zich verzetten tegen de seculiere, multiculturele samenleving en 'één land, één natie', en één (hindoe-)cultuur voorstaan. Het meest geducht is de RSS, die India beschouwt als het land van de hindoes, waar moslims en andere 'buitenlandse rassen' alleen gedood kunnen worden, als zij zich onderschikken aan de hindoe-natie. De oppositie beweerde dat op de plaats van de moskee de god Ram was geboren en dat zijn tempel moest worden herbouwd.

Deze oppositie, geleid door mensen uit de RSS, voerde een actieve campagne van haat tegen de moslims en voor de herbouw

van de tempel. Op 6 december 1992 zou een symbolische verwoesting van de moskee plaatsvinden, maar die leidde, zoals te verwachten viel, tot de feitelijke vernietiging van de moskee en tot gewelddaden tegen moslims. Duizenden mensen, vooral moslims, lieten het leven. De politie keek lijdzaam toe, waarschijnlijk omdat de regering van de deelstaat waarin Ayodhya lag, werd gevormd door de BJP. In deze groeiende sfeer van onverdraagzaamheid wist de BJP in 1998 de landelijke verkiezingen te winnen en een nieuwe centrale regering te vormen. Het was al de tijd waarin de Verenigde Staten niet langer het communisme, maar de islam als grootste vijand zagen. Die 'War on Terror' was gunstig voor het hindoe-extremisme.

Sommigen gaan ervan uit dat verschillen in religie vanzelf leiden tot een versterkt groepsbewustzijn en daarmee tot de mogelijkheid, zo niet onvermijdelijkheid, van onderling conflict. Anderen stellen dat politieke leiders religieuze verschillen aanwakkeren om de massa te mobiliseren voor hun eigen doelen, al schrijven zij de zelf opgeroepen spanningen graag toe aan spontane volkswede. Arundhati Roy is ervan overtuigd dat het op gezette tijden terugkerende religieuze geweld in India het resultaat is van een bewust politiek proces, dat zorgvuldig wordt georkestreerd. De moskee in Ayodhya werd getransformeerd tot een symbool van een 'bedreigde hindoe-meerderheid' om hindoes tot een grotere nationale eenheid te bewegen.

Roy beschrijft nog meer gewelddaden tegen moslims, na 1992, en aarzelt niet het woord genocide te gebruiken. In de deelstaat Gujarat, bijvoorbeeld, werd in 2002 een trein met hindoe-pelgrims door moslims in brand gestoken en deze gewelddaad lijkt de gezochte aanleiding te zijn geweest voor een orgie van geweld tegen de moslimbevolking. De BJP-regering van de deelstaat was openlijk trots op deze afstraffing van

de moslims en keerde na vervroegde verkiezingen versterkt terug aan de macht. In *undercover* gefilmde interviews maken de aanstichters van het geweld er geen geheim van dat dit een georganiseerde actie was, met medeweten van de BJP-regering. Hoewel op de Indiase televisie getoond, leidden deze openbaringen niet tot arrestatie van de schuldigen. De premier van de deelstaat, Narendra Modi, werd een visum naar de Verenigde Staten geweigerd, maar een redacteur van de *Hindustan Times* zei: 'Modi mag dan wel een massamoordenaar zijn, hij is wel onze massamoordenaar.' Het gevolg van deze en andere wandaden is dat de identiteit van veel Indiërs (geslacht, herkomst, beroep, taal, enz.) steeds meer wordt versmald tot die van de religie (moslim, hindoe, enz.). Wat voor Amerikanen '9/11' is geworden, is voor veel Indiase moslims '12/6'.

De auteur verdient lof voor haar moed deze gevoelige materie zo openlijk aan de orde te stellen. Maar het is jammer dat zij haar artikelen, geschreven tussen 2002 en 2009, niet heeft geactualiseerd. Ze zijn zonder enige aanpassing in hun oorspronkelijke vorm herdrukt en gebundeld. Het gevolg is dat er wordt gespeculeerd op de uitslag van verkiezingen die inmiddels achter de rug zijn en dat er politieke functionarissen ten tonele worden gevoerd die al lang zijn overleden of teruggetreden. Ook zijn er veel overlappingen en worden bepaalde gebeurtenissen die inmiddels bekend zijn bij de lezer, in een volgend hoofdstuk opnieuw beschreven. Dit onderwerp had een zorgvuldiger redactie verdiend.

Dick Kooiman

Dick Kooiman was tot zijn recente pensionering hoofdmedewerker Aziatische Geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

China in Afrika: win-win-situaties, maar wie wint er het meest?

Meine Pieter van Dijk (red.)

The New Presence of China in Africa.

Amsterdam: Amsterdam University Press; 2009; 224 blz.; 37,50 euro;

ISBN: 978-90-8964-136-6

De auteur/redacteur van dit boek over de rol van China in Afrika is niet aan zijn proefstuk toe. Met zijn lange ervaring als waarnemer van ontwikkelingsprocessen in de Derde Wereld en de 'globalisering' kon hij niet voorbij aan dit heel nieuw fenomeen. Dat China zich ontpopt van ontwikkelingsland tot economische wereldmacht, dat hadden de auteurs van de eerste bijdrage (De Beule & Vandenbulcke) al lang aangekondigd en gevolgd. Maar de verrassing in deze gedaanteverwisseling van China is eerder de rol van Afrika. Waar de meeste Afrika-kenners nog uitgingen van Afrika als gemarginaliseerd continent in de fase van 'globalisering', toont China aan dat het continent de nieuwe 'frontier' wordt van deze 'globalisering', waarin de Volksrepubliek zich opwerpt als nieuwe belangrijke speler.

China is in enkele jaren opgeklommen tot de eerste handelspartner van Afrika, die daarmee de Verenigde Staten en de Europese Unie voorbijsteekt. Afrika levert vooral grondstoffen aan China, terwijl het een hele reeks van afgewerkte, goedkope producten uit China importeert (hoofdstuk 5). In de hoofdstukken 3 en 4 worden de hulpverlening en de investeringen van China geanalyseerd. Dit drieluik van handel, hulp en investeringen omvat de instrumenten van de Chinese aanwezigheid en vormt dan ook, na het inleidende deel (hoofdstukken 1 en 2), de hoofdmoot van het boek.

Vooraf het hoofdstuk over de hulpverlening van China aan Afrika is goed gedocumenteerd, hoewel er, paradoxaal genoeg, geen betrouwbare gegevens over de totale hulp door China worden gepubliceerd. De kenmerken die de auteur bespreekt

zijn echter bedachtzaam samengesteld. Dit hoofdstuk is het minst kritisch ten aanzien van de rol van China, hoewel het niet blind is voor de tekortkomingen. China werpt zich op als een ontwikkelingsland dat als gelijke met andere ontwikkelingslanden onderhandelt, en het streeft vooral samenwerking na die uit is op gemeenschappelijke win-win-situaties, met respect voor en zonder zich te mengen in binnenlandse aangelegenheden. Dit klinkt bijzonder fraai, maar, zoals in het besluit ook door Van Dijk wordt aangegeven, is het ook bijzonder ongeloofwaardig voor een opkomende absolute wereldmogelijkheid. Nochtans is de Chinese hulpverlening gekenmerkt door een aantal opmerkelijke troeven, die echter steevast op kritiek stuiten.

In plaats van de westerse hulpverlening, die gebaseerd is op eisen van beter bestuur en meer participatie, gaat de Chinese hulpverlening uit van stabiliteit en economische ontwikkeling als prioriteiten. China wordt daarom verweten bestaande autoritaire regimes in het zadel te houden en de mensenrechten en vrijheidsrechten te helpen fnuiken. Een tweede kenmerk is dat de hulp van China zich concentreert op infrastructuurwerken. Aangezien het Westen daar steeds minder aandacht voor heeft, is dit zeer complementair. Steevast wordt hierop gezegd dat dit gebonden hulp betreft, en dat China deze werken bovendien vaak uitvoert met Chinese arbeid en dat deze sector dus weinig effect sorteert op de armoede in die landen.

Deze kritiek is zeker terecht, maar daar staat tegenover dat weinig Europese bedrijven die infrastructurele werken goedkoper

en beter zouden kunnen uitvoeren. Daarenboven leren Chinezen wel van kritiek: bij de laatste en grootste deal die China in Afrika heeft gesloten (met de Democratische Republiek Congo) is mij gebleken dat steeds meer inheemse arbeidskrachten worden ingeschakeld, wat men dan een soort 'cash for work' zou kunnen noemen en wat men dus onder de noemer van armoedebestrijding kan plaatsen.

Ook het hoofdstuk over *Outward Foreign Direct Investment* (OFDI) van China in Afrika is goed gedocumenteerd; toch mis ik het essentiële van de Chinese aanpak in dit deel over de instrumenten. De triade handel, hulp en investeringen is een klassieke manier om de aanwezigheid van een land in een ander land te analyseren. Inderdaad zijn dat bij westerse landen ook verschillende actoren. De hulpverlening is het werk van de donoren (overheden), terwijl de investeringen, financiering van de handel en de handelaren allemaal een kluwen van uiteenlopende privéactoren vertegenwoordigen, die elk onafhankelijk van elkaar opereren. Die bedrijven en donoren worden gecontroleerd door evaluaties, aandeelhouders, NGO's, enz. Het gevolg van al die autonome en los van elkaar staande acties is dat er een enorme behoefte aan coördinatie ontstaat.

Niet zo bij de Chinese aanpak. Daar is de penetratie in een Afrikaans land meestal op het hoogste niveau afgesproken tussen de desbetreffende overheid en de Chinese staat, vertegenwoordigd door een consortium van grote staatsbedrijven die onderhandelen over een uniek pakket van langetermijncontracten over hulp, handel, mijnbouwinvesteringen, de verkoop van grondstoffen en de financiering van het gehele pakket. Zoals ook door Van Dijk aangegeven, is dit

alles totaal niet transparant, maar wel uiterst gecoördineerd met een eenheid van bevel en uitvoering en met een tijdshorizon die geen enkel westers bedrijf of donor zich kan permitteren (met contracten met een looptijd tot 30 jaar). Het unieke van de Chinese aanpak wordt dus nogal ondergesneeuwd door de klasieke aanpak van analyse. Dit unieke aspect van de Chinese werkwijze komt overigens wel naar voren in de uitstekende *case study* over de Chinese aanwezigheid in Zambia.

Ten slotte, misschien wordt de opportuniteit van de nieuwe aanwezigheid van China in Afrika te weinig onderkend door de auteurs van dit boek. Terwijl de auteur/redacteur terecht zeer kritische vragen stelt bij de rol van China en concludeert

dat het Chinese eigenbelang, de boventoon voert ondanks de retoriek van 'win-win', 'ownership' en non-interventie in binnenlandse aangelegenheden, opent de onderkenning van nieuwe internationale rivaliteit in Afrika perspectieven. Indien regeringen in Afrika deze internationale belangen 'goed beheren', kunnen ze daar zeker hun voordeel mee doen, maar hier wringt de schoen. De onderhandelingsmacht van die regeringen is zeer asymmetrisch en zwak in vergelijking met die van China en terwijl China een strategie heeft die verscheidene landen overspant, ontbreekt het de zwakke Afrikaanse regeringen aan middelen. Een goed voorbeeld daarvan is de ontsluiting van het continent door aaneensluitende en grensoverschrij-

dende infrastructuurwerken voor de export van grondstoffen (en import van Chinese afgewerkte producten). Een dergelijke regionaal-internationale strategie hebben de Afrikaanse landen niet en daarom zijn hun prille 'infant industries' uiterst kwetsbaar.

Hiermee kom ik dan toch weer tegemoet aan de vele onderbouwde vragen die de auteur/redacteur van dit boek zich stelt bij de nieuwe 'frontier' van de 'globalisering' die China heeft onderkend in Afrika.

Stefaan Marysse

Prof. S. Marysse is hoogleraar aan het 'Instituut voor Ontwikkelingsbeheer- en beleid' van de Universiteit Antwerpen.

De Isma'ilieten: tolerante en liberale geloofsgemeenschap of wolf in schaapskleren

Marc van Grondelle

The Ismailis in the Colonial Era: Modernity, Empire and Islam, 1839-1969.

Londen, Hurst and Company, 2009; 139 blz.; £ 25,00; ISBN: 978-85065-982-2

'De islam' staat ter discussie. De Deense *cartoon*-kwestie is hier een van de vele voorbeelden van. Ook de uiteenlopende stromingen binnen de islam staan ter discussie. De ene geloofsgemeenschap zou er nog extremer ideeën op na houden dan de ander. Over een vermeende controversiële stroming schreef Marc van Grondelle een boek. Hij richtte zich op de Isma'ilis in de periode van 1839 tot 1969.

De Isma'ilieten (of: Isma'ilis) maken deel uit van de Sji'itische islam. Binnen het Shi'isme bestaan verscheidene geloofsgemeenschappen, die inhoudelijk van elkaar verschillen. Zo zijn er diverse visies over de implementatie van de islam. Het onderlinge verschil van mening is deels te vergelijken met het

verschil tussen diverse denominaties van protestanten en gereformeerden binnen de christelijke kerk. Iedereen is vrij elkaars diensten bij te wonen en te bidden in elkaars gebedshuizen, maar inhoudelijk komen ideeën niet altijd overeen.

Ook met betrekking tot het leiderschap van de geloofsgemeenschap verschillen de diverse stromingen van elkaar. Vele van deze gemeenschappen zijn zelfs tot stand gekomen na onenigheid over het Imamaat – geestelijk leiderschap – van de geloofsgemeenschap na de dood van de profeet Mohammed.¹ De grootste Sji'itische stroming erkent bijvoorbeeld twaalf imams, waarvan geloofd wordt dat de twaalfde imam niet gestorven zou zijn, maar slechts verdwenen en ooit

zal terugkeren. Deze stroming wordt die van de 'Twaalver Sji'ieten' genoemd. De Isma'ilis erkennen echter maar *zeven* imams, en ze worden om die reden ook wel 'Zevener Sji'ieten' genoemd.

De Isma'ilische gemeenschap staat tegenwoordig onder leiding van Imam Aga Khan IV. Hij is niet alleen bekend onder Isma'ilis, maar eveneens bij een groter publiek. Zo treedt hij op als filantroop en bestaan er verscheidene stichtingen onder zijn naam en die van zijn echtgenote. De stichtingen steunen projecten met doelen als: het stimuleren van de ontwikkeling van vrouwen en kinderen; het geven van humanitaire hulp; milieubescherming; het bestrijden van armoede; het bevorderen van de tolerantie tussen etnische en religieuze groepen; en het voorkomen van HIV/AIDS.

Ook familieleden en vrienden van Aga Khan IV treden publiekelijk op in de internationale gemeenschap en zijn om die reden niet alleen

binnen de eigen geloofsgemeenschap bekend. Zo bekleedden zij invloedrijke posities op internationale posten, bijvoorbeeld binnen de toenmalige Volkenbond, en als Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR).

De Isma'ilis worden over het algemeen – in het bijzonder in het Westen – betiteld als tolerant, liberaal en succesvol. Hier zijn allerlei redenen voor. Zo studeerden veel leden van Aga Khan's familie op Westerse universiteiten als Harvard, beschikken ze over nauwe banden met de Westerse cultuur en om die reden bestaan er dan ook weinig barrières in communicatie.

Isma'ilis worden door sommigen echter ook wolven in schaapskleren genoemd. Het is duidelijk dat auteur Marc van Grondelle niet tot deze groep critici behoort en een positieve houding tegenover de Isma'ilische gemeenschap inneemt.

Ook Van Grondelle is van mening dat zich weinig barrières voordoen in de Isma'ili-Westerse communicatie, die hij in zijn boek uitgebreid uiteenzet als hij de effectieve communicatie tussen de Isma'ilis en de Britten beschrijft: van 1838 tot de opvolging van Aga Khan III door zijn kleinzoon, de huidige Aga Khan IV, in 1969.

Het boek is in dit opzicht eenzijdig te noemen, omdat maar een beperkte visie op deze gemeenschap wordt gegeven. Door niet de uiteenlopende visies op de Isma'ilis te belichten die wel degelijk bestaan, is de lezer niet in staat een evenwichtige visie te vormen op de Isma'ilische gemeenschap. Deze is immers over meer dan twintig landen, van het Verenigd Koninkrijk en Rusland, tot India, Iran, Irak, Jemen, Syrië, Pakistan en Afghanistan, verspreid. Desalniettemin is Van Grondelle's boek interessant voor diegenen die belang stellen in een uitgebreide

historische analyse van deze onderbelichte religieuze geloofsgemeenschap.

Yvonne de Beer

Yvonne de Beer studeerde Talen en Culturen van het Nabije en Midden-Oosten aan de Rijksuniversiteit Groningen en Midden-Oosten-studies aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Eind 2009, begin 2010 was zij stagiaire bij het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP).

Noot

1 Een imam binnen de Sji'itische gemeenschap – dat wil zeggen de leider van de gelovigen en de religieuze afstameling van de Profeet Mohammed – moet niet verward worden met een imam bij de Soennieten, waar deze een voorganger is in de moskee. De politieke, en dus niet per definitie de religieuze leider van de Soennitische geloofsgemeenschap wordt Khalif genoemd.

De binnenlandse rol van de krijgsmacht

Michael Head & Scott Mann

Domestic Deployment of the Armed Forces: Military Powers, Law and Human Rights.

Burlington: Ashgate, 2009; 203 blz.; £ 55,-; ISBN: 978-0-7546-7346-0

Internationaal vergelijkende studies als dit boek bevat, leveren vaak nieuwe inzichten en stof tot nadenken. Het door de juristen Michael Head en Scott Mann gekozen thema, de binnenlandse inzet van militairen, zal gezien de politiek-maatschappelijke gevoeligheid van een mogelijke inzet van de krijgsmacht 'tegen de eigen bevolking' bij velen direct interesse wekken. Na '9/11' is in veel landen de binnenlandse taak van krijgsmachten toegenomen. Dat militairen, wanneer dit nodig is, in vreedstijd het civiele gezag helpen de openbare orde te bewaren of te herstellen, assisteren na of bij dreigende rampen, extra grens- of andere controles uitvoeren tegen smokkel, illegale vreemdelingen, terrorismedreiging of puur om het gezag van de staat in een bepaald

gebied te herwinnen – al deze taken voeren krijgsmachten al eeuwen in eigen land uit, zoals Head en Mann meermalen aangeven. Het feit dat de twee schrijvers veel meer dan 'slechts' de juridische kant van de materie belichten, maakt het boek ook voor een breder publiek aantrekkelijk.

Head en Mann geven in hun eerste hoofdstuk aan dat sprake is van een internationale trend dat krijgsmachten vaker voor handhaving van de veiligheid in hun eigen land worden ingezet. Ze wijzen er in het tweede hoofdstuk op dat dit in de 18de, 19de en 20ste eeuw veelvuldig gebeurde en in een aanzienlijk aantal gevallen met bloedvergieten gepaard ging. In dit hoofdstuk worden ook paragrafen gewijd aan de 20ste-eeuwse militaire betrokkenheid bij

het conflict in Noord-Ierland en in binnenlandse crises in de Verenigde Staten (in de Amerikaanse Revolutie, bij stakingen en tijdens de raciale spanningen in de jaren '60/'70) en in Australië (bij gevangenisopstanden, tegen de Aborigines, Papua's, en arbeidersprotesten en stakingen).

In de hoofdstukken drie tot en met acht wordt de geschiedenis van de binnenlandse inzet van de krijgsmacht in de Verenigde Staten, Canada, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Italië, Japan en Australië nog uitgebreider beschreven. Zo wordt ingegaan op grondwetten, civiele controle over de krijgsmacht, bevoegdheden van de krijgsmacht, rechtszaken, in het binnenland actieve delen van de krijgsmacht, plannen en oefeningen, alsook gevallen

van concrete inzet van militairen. Afgesloten wordt met hoofdstukken over de juridische immuniteit van militairen die binnenslands ingezet worden, de onduidelijkheden in wet- en regelgeving bij dit soort operaties, alsook de bredere juridische, politieke en democratische implicaties hiervan.

Hoewel het boek veel belangrijke aspecten van de binnenlandse taak van krijgsmachten vanuit de geschiedenis van een grote groep landen behandelt, kent het ook beperkingen. Om het problematische aspect van inzet van de krijgsmacht aan te geven, wordt veelal ver terug in de tijd gegaan. Indertijd was geen sprake van een politie zoals wij die nu kennen, zodat inzet van de krijgsmacht voor de toenmalige machthebbers vaak de enige optie was. Of de militairen voor een verdedigbaar doel werden ingezet en of hun geweldgebruik terecht was, wordt door Head en Mann nagenoeg niet beoordeeld. Ook bij de huidige trend gaan zij niet in op de vraag *waarom* de krijgsmacht nieuwe binnenlandse taken krijgt en/of binnenslands wordt ingezet. Bij de door de auteurs aangehaalde veel recentere gevallen van inzet van militairen is overigens zelden sprake van disproportioneel geweldgebruik of rechtszaken tegen militairen. De auteurs geven enkel

aan wanneer, waar, in welke omstandigheden en hoe het gebeurde.

In andere literatuur is ook meer te vinden over de binnenlandse rol van de krijgsmacht in niet-Angelsaksische landen. Binnen de groep door de auteurs behandelde landen kent alleen Italië een 'veiligheidscomplex', met een *third force* tussen politie en krijgsmacht in – de *Carabinieri*. Een derde van de landen in de wereld kent een dergelijk systeem, met ook een politie met militaire status ('gendarmerie'). In deze landen is de binnenlandse taak van de krijgsmacht minder omstreken. Ook valt meer te lezen over het verschil tussen inzet van de krijgsmacht in moederlanden en hun koloniën. In de laatste werden veel vaker militairen of op militairen lijkende politie (gendarmerie) ingezet voor de veiligheid in het gebied.

Desalniettemin is dit boek van Head en Mann een aanrader; zeker het lezen waard als start om het vraagstuk van de binnenlandse rol van de krijgsmacht beter te begrijpen. Het is zondermeer goed geschreven, met goede voorbeelden en citaten geïllustreerd, niet te dik, maar zeker informatief. Ook de meer recente ontwikkelingen in de Nederlandse politiek houden het vraagstuk relevant. Zo wordt in de bezuinigingsstudie voor de over-

heid op het terrein van Defensie in nagenoeg alle varianten gesproken van de verdere inkrimping van het aantal grote wapensystemen (jachtvliegtuigen, helikopters, tanks, schepen), wat het relatieve belang van de Koninklijke Marechaussee, veruit de omvangrijkste inbreng van de krijgsmacht in onze binnenlandse veiligheid, wederom sterk zou vergroten. In de bezuinigingsstudie over politie en terrorisme is het juist een optie de Koninklijke Marechaussee in een civiele nationale politie op te nemen, wat de krijgsmacht in één keer in de binnenlandse veiligheid zou marginaliseren tot het niveau van de door Head en Mann goed beschreven Angelsaksische landen.

Misschien dat hun boek wat deze optie betreft tot nadenken stemt, want de geschiedenis maakt toch wel duidelijk dat het wenselijker is marechaussees in plaats van andere militairen te hulp te vragen als de politie een situatie niet meer aan kan. Die moeten er dan nog wel zijn.

Michiel de Weger

Dr Michiel de Weger is verbonden aan de Nederlandse Defensieacademie (NLDA) als onderzoeker 'Policing by the military'.